

9-Şeyyâd Hamza'nın Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nin¹ biçim bilimsel yöntemle çözümlemesi²

Derya YÜCEL ÇETİN³

APA: Yücel Çetin, D. (2021). Şeyyâd Hamza'nın Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nin biçim bilimsel yöntemle çözümlemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 124-137. DOI: 10.29000/rumelide.1032416.

Öz

Edebiyat tarihi içerisinde metinler çeşitli metin çözümleme yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Her çözümleme metne farklı bir pencereden bakma imkânı sunar. Metinlerin farklı metin bilimsel yöntemlerle çözümünü onların daha önce fark edilmemiş anlamlarını ortaya koyabilir. Bu çalışmada yüzyıllar önce yazılmış bir metnin çağdaş yöntemlerle çözümleme denemesi yapılmıştır. Yusuf u Zeliha anlatısı mesnevi nazım biçimiyle farklı şairler tarafından pek çok kez konu edilmiştir. Çalışmada, XIII ile XIV. yüzyıllar arasında yaşadığı düşünülen Şeyyâd Hamza tarafından kaleme alınan Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nin biçim bilimsel yöntemle çözümlemesi amaçlanmıştır. Biçim bilimsel yöntem kullanılarak çözümlenmiş metinler anlatının daha iyi anlaşılmasını sağlar. Aynı zamanda bu yöntem sayesinde metinlerin defalarca okunmasına gerek kalmadan kurgunun doğru anlaşılması ve kişiler arasındaki ilişkinin çözümlenmesi kolaylaşır. Bu nedenle çalışmada öncelikle biçim bilimsel çözümleme ile ilgili yöntemler ve yaklaşımlarıyla öne çıkan Roland Barthes ve Vladimir Propp'ın görüşleri incelenmiştir. İncelemenin ardından Yusuf u Zeliha Mesnevisi'ni çözümlerken hangi esaslara dikkat edileceği belirlenmiştir. Bu esaslar çalışmada yedi başlık altında sunulmuştur. Bu başlıklar; kesitler, sorunlar ve çözümler, mekânlar, zaman, eylem alanları, aranan objeler ve şahıslardır. Çalışmanın sonucunda Eski Anadolu Türkçesi eseri olan Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nin çağdaş yöntemlerle yapılan incelemeye elverişli olduğu görülmüştür. Çağdaş yöntemlerin geleneksel metinlere uygunluğunu iddia edebilmek için bu alanda daha fazla inceleme yapılmasına ihtiyaç vardır.

Anahtar kelimeler: Yusuf u Zeliha, biçim bilimsel yöntem, metin çözümleme

Analysis of Şeyyâd Hamza's Yusuf and Zeliha Masnavi with the morphological method

Abstract

In the history of literature, texts have been examined using various text analysis methods. Each analysis offers the opportunity to look at the text from a different viewpoint. The analysis of texts with different textological methods can reveal their previously unrecognized meanings. In this study, an attempt was made to analyse a text written centuries ago with contemporary methods. The narrative of Yusuf and Zeliha, with its form of masnavi verse, has many times been the subject of different poets. In the study, it is aimed to analyze the masnavi of Yusuf and Zeliha, which was written by Şeyyâd Hamza, who is thought to have lived between the XIII. and XIV. centuries, with the

¹ Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nin bu çalışmada esas alınan metni için bkz.: (Demirci & Korkmaz, Yusuf u Zeliha, 2008)

² Bu makale, Prof. Dr. Yavuz Bayram'dan alınan lisansüstü derste ele aldığı "Tahkiye Esaslı Metinlerin Çözümünde Biçimbilimsel Yöntem ve Hüsn ü Aşk Örneği" isimli makalesinin önerileri dikkate alınarak yazılmıştır.

³ Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Erzurum, Türkiye), deryayucelcetin@outlook.com, ORCID ID: 0000-0001-7608-5926 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 27.10.2021-kabul tarihi: 20.12.2021; DOI: 10.29000/rumelide.1032416]

morphological method. Texts that are analysed by using the morphological method provide a better understanding of the narrative. Furthermore, thanks to this method, it gets easier to understand the fiction correctly and to analyse the relationship between characters without the need to read the texts repeatedly. For this reason, the views of Roland Barthes and Vladimir Propp, who come to the fore with their methods and approaches related to morphological analysis, were examined in the study. After the examination, it was determined which principles to be considered while analysing the Yusuf and Zeliha masnavi. These principles are presented under seven headings in the study. These titles are sections, problems and solutions, spaces, time, action fields, sought objects and characters. As a result of the study, it has been seen that the Yusuf and Zeliha masnavi, which is a work in Old Anatolian Turkish, is suitable for examination with contemporary methods. More research is needed in this area to claim the compatibility of contemporary methods with traditional texts.

Keywords: Yusuf and Zeliha, morphological method, text analysis

Giriş

Tevrat'ın Tekvin bölümünde uzun uzadıya ve ayrıntılı olarak işlenen ve “ahsenü'l-kasas” yani “kıssaların en güzeli” vasıflandırmasıyla Kur'an kıssaları içinde ayrı bir yeri olan Yusuf kıssası (Türkdoğan, 2011), birçok yönden insanları derinden etkilemiştir. Bir peygamberin başından geçen olayların yanı sıra tüm insanlarda bulunabilecek duyguları -kardeş kıskançlığı, nefret, aşk, evlat sevgisi vb.- ele alış şekliyle okuyucuyu empati kurmaya yöneltmesi kıssanın dikkati çeken özelliklerindedir.

XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında yaşadığı düşünölen Şeyyâd Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sı Anadolu sahasında yazılan ilk Yusuf u Zeliha mesnevisidir (Demirci, 2011, s.1). Eserin hem Eski Anadolu Türkçesiyle yazılan ilk mesnevi olması hem de dönemin dil özelliklerini yansıtmaması hasebiyle üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır (Dilçin, 1946; Demirci, 2011; Sandalyeci, 2016; Alibekiroğlu & Çelik, 2018; Özkan, 2019 vb.). Yapılan çalışmalar incelendiğinde eser üzerinde genellikle dil araştırmaları yapıldığı görölmüştür. Alanyazın incelemesi sonunda eser üzerinde çağdaş çözümlenme yöntemlerinin uygulanmaması bu çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Çağdaş metin çözümlenme yöntemleri içerisinde biçim bilimsel yöntem, Barthes (2016) ve Propp'un (2018) çalışmaları ile popülerlik kazanmıştır. Biçim bilimi (morfoloji), bir yapıyı oluşturan biçimlerin incelenmesi anlamında kullanılır. Bu inceleme alanına pek çok bilim dalında rastlamak mümkündür. Bu bilim dallarına dil ve edebiyat araştırmaları da dâhildir. Biçim bilimi edebiyat araştırmaları söz konusu olduğunda, metinlerin oluşturucu bölümleri ve bu bölümlerin hem kendi aralarındaki hem de tüm metinle olan bağlantılarını ortaya koyma çabasını ifade etmektedir.

Yapısalcılık nasıl dil alanında geleneksel dil incelemelerinden dil bilimsel incelemelere bir geçiş imkânı sunduysa aynı şekilde gösterge bilim de edebiyat metinlerinde yeni bir inceleme alanı olmuştur. Erkman Akerson (2015) yapısalcılık ile gösterge bilimin iç içe ilerlediğini savunur. Çağdaş dil bilim ve gösterge bilimde göstergelerin değeri diğer göstergelerle kurdukları bağlantılarla belirlenir. Propp (2018, s.X) da aynı biçimde herhangi bir metin ancak diğer metinlere göre ayrımsal durumu ile değerlendirilebileceğini iddia etmiş ve ünlü eseri 'Masalın Biçimbilimi'nde incelediği Rus halk masallarını bu yolla irdelemiştir.

Barthes (2016, s.102) anlatıyı, ya olayların sıradan ve anlamsız bir şekilde dile getirilmesi ya da başka anlatılarla ortak olan bir yapı içeren metinler olarak açıklar. Bu nedenle anlatı çözümlenmesi yaparken tümdengelimli bir yöntemin benimsenmesi gerektiğini savunur.

Edebiyat tarihi içerisinde metinler çeşitli metin çözümleme yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Tökel (2007, s.543), Divan Şiiri çalışmalarında yaygın olarak Tarihî Eleştiri yönteminin kullanıldığını belirtir. Tarihî Eleştiri yöntemi, okurun geçmiş yüzyıllarda yazılmış bir eseri anlayabilmesi, tadına varabilmesi ve değerlendirmesi için eserin yazıldığı çağdaki koşullar, inançlar, dünya görüşü, sanat anlayışı ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olması esasına dayanır. Bu nedenle eseri tam anlamıyla anlayabilmek, ona doğru açıdan bakabilmek için okurun o döneme dönebilmesi, yazarın amaçlarını anlayabilmesi ve o dönemin okurunun bakış açısından bakabilmesi gerekir esere. Tarihî eleştirinin eleştirildiği hususlardan biri bazen edebiyatın özüne uzak düşmesi, ağırlığı eser hakkında bilgi aktarmaya vermesidir. Bu tutumla yapılmış incelemeler tarihi bilgiyle doldurulur fakat eserlerin sanat değeri üzerinde durulmadan sanat yönü bir iki lafla geçiştirilir. Bu yöntem elbette eserin tarihselliğine katkı sağlar ancak bu esere tarihsel bağlamın dışından bakmak isteyen insan için bu inceleme yöntemi yetersiz kalmaktadır. Söz gelimi bir eser sadece yazıldığı dönemle sınırlı değildir.

Her çözümleme metne farklı bir pencereden bakma imkânı sunar. Metinlerin farklı metin bilimsel yöntemlerle çözümü onların daha önce fark edilmemiş anlamlarını ortaya koyabilir. Bayram (2009) "Tahkiye esaslı metinlerin çözümünde biçimbilimsel yöntem ve Hüsn ü Aşk örneği" isimli makalesinde bu görüşlerden yola çıkarak biçim bilimsel bir çözümleme planı hazırlamış ve bunu Hüsn ü Aşk mesnevisinde denemiştir. Çalışmanın sonucunda söz konusu eserin biçim bilimsel incelemeye uygun olduğu görülmüştür. Biçim bilimsel inceleme için belirlediği başlıklar şunlardır:

1. Kesitler (anlatı birimleri, özet)
2. Sorunlar ve Çözümleri (temel sorun, diğer sorunlar, engeller)
3. Mekânlar (dar ve geniş mekân, coğrafi mekân, yolculuklar)
4. Zaman (zaman dilimleri, dönem, mevsimler, gece-gündüz)
5. Eylem Alanları (gruplandırılmış işlevler)
6. Aranan Objeler (asıl obje ve diğer objeler)
7. Şahıslar (şahıs kadrosu ve sınıflandırma)

Bu çalışmada da yukarıdaki başlıklar esas alınarak Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nin biçim bilimsel çözümleme denemesi yapılmıştır.

1. Yusuf u Zeliha'da kesitler (anlatı birimleri)

Çözümleme yaparken anlatıyı uygun şekilde bölümlemek; yani kesitlere ayırmak, araştırmacının anlatı üzerindeki etkinliğini ve kontrolünü artırması açısından büyük önem taşır (Bayram, 2009). Kesitler kendi içinde küçük bir durum veya olayı açıklayan, bir araya geldiklerinde ise asıl metnin geniş bir özeti mahiyetinde olan birimlerdir.

Bu bölümde Yusuf u Zeliha Mesnevisi kesitlere ayrılmıştır. Mesnevi, küçük olayların veya konuların değişmesi esas alınarak 92 kesite ayrılmıştır. Asıl konuyla pek ilişkisi olmayan, olayın akışında ara söz niteliği taşıyan açıklama bölümleri a,b,c gibi harflendirmelerle aynı kesit içerisinde değerlendirilmiştir.

Kesitin sayısı -ve varsa harfi- yazıldıktan sonra parantez içinde verilen sayılar, o kesitin asıl metindeki hangi beyitlere karşılık geldiğini göstermektedir.

- 1a. Kesit (1-9): Hamd ü senâ. 1b. Kesit (10-12): Hz. Muhammed'e övgü ve selam.
2. Kesit (13-17): Konuya giriş.
3. Kesit (18-20): Yusuf'un doğumu.
4. Kesit (21-28): Yusuf'un rüyasını babası Yakub'a anlatması ve Yakub'un yorumu.
5. Kesit (29-43): Rüya tabirini duyan kardeşlerin Yusuf hakkında plan yapmaları.
6. Kesit (44-55): Kardeşlerin, planı uygulayabilmek için Yakub'dan izin istemeleri.
- 7a. Kesit (56-81): Kardeşlerin Yusuf'un canına kastetmesi. 7b. Kesit (61-67): Dünya Hatun'un tanıtılması ve Yusuf'u geri döndürmek istemesi.
8. Kesit (82-94): Kardeşlerden Yehuda'nın Yusuf'u öldürmekten vazgeçerek onu kuyuya atma fikri.
- 9a. Kesit (95-104): Yusuf'un kuyuya atılışı. 9b. Kesit (105-117): Kuyunun vasıfları.
10. Kesit (118-127): Yusuf'un kuyuda yaşadıkları.
11. Kesit (128-164): Kardeşlerin babalarına attığı yalan ve o yalanın ortaya çıkışı.
12. Kesit (165-188): Mısırlı bezirgânın Yusuf'u rüyasında görmesi sonucu onu aramak için kuyuya gidişi.
13. Kesit (189-196): Yusuf'un aynada kendini görerek kibirlenişi.
14. Kesit (197-229): Kardeşler ile bezirgân arasında Yusuf hakkında yapılan pazarlık.
15. Kesit (230-252): Bezirgân ile yola çıkan Yusuf'un yolda yaşadıkları.
16. Kesit (253-256): Yusuf'un kafileye bey oluşu.
17. Kesit (257-264): Beynan adlı şehrin dinî inancı.
18. Kesit (265-268): Benlus adlı şehrin özellikleri ve Yusuf'u görünce verdikleri tepki.
19. Kesit (269-289): Kudüs şehrinin Meliki ile Yusuf arasında yaşananlar.
20. Kesit (290-300): Yusuf'un Aris şehrinde yaşadıkları.
21. Kesit (301-312): Yusuf'un Mısır'da yaşadıkları.
22. Kesit (313-325): Yusuf'un Nil Nehri'ne gidişi ve nehirdeki balığın derdine deva oluşu.
23. Kesit (326-328): Mağrib hükümdarı Zeliha'nın tanıtılması.

24. Kesit (329-346): Zeliha'nın gördüğü düşü babasına anlatması.
25. Kesit (347-356): Zeliha'nın rüyası üzerine Taymus'un Mısır'a mektup göndermesi.
26. Kesit (357-367): Gönderilen mektup yüzünden Zeliha'nın Kutayfer ile evlenmesi.
27. Kesit (368-373): Hoca'nın Yusuf'u satmak için pazara getirişi.
28. Kesit (374-376): Pazarda Yusuf'u gören Zeliha'nın onu satın almak istemesi.
29. Kesit (377-387): Hoca'nın Yusuf'u Kutayfer'e satışı.
30. Kesit (388-401): Hoca ile Yusuf arasında geçen son diyalog.
31. Kesit (402-416): Kutayfer'in Yusuf'un kutlu kişi olduğunu anlayışı.
32. Kesit (417-428): Kutayfer'in Yusuf'u Zeliha'ya teslim edişi.
33. Kesit (429-446): Yusuf ile Zeliha'nın puthanede yaşadıkları.
34. Kesit (447-477): Zeliha'nın aşk hastalığına yakalanması sonucu dadısının öğüt vermesi.
35. Kesit (478-480): Dadının öğütü üzerine Zeliha'nın saray yaptırışı.
36. Kesit (481-547): Yusuf ile Zeliha'nın sarayın içinde yaşadıkları ve Yusuf'un doğruyu buluşu.
37. Kesit (548-568): Kutayfer'in saraya gelmesi sonucu Zeliha'nın Yusuf'a iftira atması.
- 38a. Kesit (569-575): Sarayda yaşananları duyan Mısırlı kadınların Zeliha hakkında dedikodu yapışı.
- 38b. Kesit (576-578): Gıybetin dinimizde günah oluşunun açıklanması.
39. Kesit (579-598): Gıybet eden kadınlara Zeliha'nın verdiği ders.
40. Kesit (599-607): Zeliha'nın Yusuf'u zindana attırması.
41. Kesit (608-616): Kutayfer'in vefatı üzerine yerine geçen kardeşinin Yusuf hariç herkesi azat edişi ve o anda Cebrail'in yere inişi.
42. Kesit (617-660): Cebrail ile Yusuf arasında geçen konuşma sonrası Yusuf'un tövbe etmesi.
43. Kesit (661-680): Zindanın terasındayken Yusuf'un bir Arap ile konuşması sonucu onu babası Yakub'a göndermesi.
44. Kesit (681-699): Arap'ın Yakub'a Yusuf'un selamını getirmesi.
- 45a. Kesit (700-759): Yusuf'un zindandan Melik Reyyan'ın rüyasını tabir ederek çıkması ve sultan oluşu.
- 45b. Kesit (760-818): Suçlarının bağışlanması için Hz. Muhammed'in bir aracı olmasının bir hikâye ile anlatımı.

- 46a. Kesit (819-843): Rüya tabirine uyarak Melik'in bütün mallarını Yusuf'a devrettiği ve sonrasında ülkede yaşananlar. 46b. Kesit (844-849): Cennet halkının Muhammed Mustafa'dan talebi.
47. Kesit (850-861): Yusuf'un önceden kulu olduklarına bile bey oluşu ve Cebrail'in isteği ile Yusuf'un yola çıkışı.
48. Kesit (862-867): Yusuf'un yolda karşılaştığı bir garibe Cebrail'in uyarısı üzerine kaftan giydirip hoş tutması.
49. Kesit (868-872): Zeliha'nın düştüğü hal.
50. Kesit (873-891): Zeliha'nın Yusuf'a ulaşma çabaları sonuçsuz kalınca Allah'a iman etmesi.
51. Kesit (892-911): Cebrail'in Tanrı'dan getirdiği selam ile Yusuf'un Zeliha'yı yar olarak alması.
52. Kesit (912-921): Zeliha ile Yusuf'un gerdeğe girişi ve doğan çocuklarının isimleri.
- 53a. Kesit (922-929): Yusuf'un kardeşlerini bulmak için Mısır'a bir müşebbek yaptırması, bulduktan sonra yıktırması. 53b. Kesit (930-935): Kıyamet günü yaşanacakların anlatılması.
- 54a. Kesit (936-938): Yusuf'un müşebbeki yaptırma amacı. 54b. Kesit (939-943): Tanrı'nın sıratları kurdurma amacı.
55. Kesit (944-951): Yakub'un oğullarını buğday almak için Mısır'a göndermesi.
56. Kesit (952-965): Kardeşlerini gören Yusuf'un vezirinden onları iyi ağırlamalarını istemesi.
57. Kesit (966-984): Kardeşler ile Mısır sultanının Yusuf hakkında konuşması.
58. Kesit (985-991): Buğdayı alıp geri dönmek üzere memleketlerine doğru yola çıkan kardeşlerin yolunu İblis'in kesmesi.
59. Kesit (992-995): Yolda İblis'in kötülük yapması.
60. Kesit (996-1022): Kardeşlerin memleketlerine varıp Yakup'tan kardeşleri Bünyamin'i de alarak tekrar Mısır'a yola çıkmaları.
61. Kesit (1023-1033): Mısır'a gelen kardeşlerden Bünyamin'i Yusuf'un karşılamaya gitmesi.
62. Kesit (1034-1043): Bünyamin ile Yusuf arasında geçen konuşma ve Yusuf'un kardeşlerine değerli bir bilezik vermesi.
63. Kesit (1044-1059): Bünyamin'in kardeşlerinin yanına gitmesi.
64. Kesit (1060-1076): Yusuf'un kardeşlerini ağırlamak için kendi yaptırdığı saraya götürmesi.
65. Kesit (1077-1079): O sarayda yemek yiyemeyen kardeşlerin başka sarayda ağırlanması.

66. Kesit (1080-1090): Bünyamin'in Yusuf'un yaptırdığı saraya dönmek istemesi üzerine Yusuf ile beraber tekrar o saraya dönmeleri ve aralarında geçen diyalog.
67. Kesit (1091-1106): Yusuf'un oğlu Mişelüm'ün Bünyamin'e gerçeği anlatması.
68. Kesit (1107-1128): Yusuf ile Bünyamin'in hasret gidermesi ve Yusuf'un kardeşini orada tutabilmek için plan yapması.
- 69a. Kesit (1129-1152): Yusuf'un planı uygulamaya geçirmesi ve Bünyamin'in yakalanması. 69b. Kesit (1153-1163): Yusuf hakkında bir rivayet. 69c. Kesit (1164-1166): Yusuf hakkında bir başka rivayet.
70. Kesit (1167-1199): Yehuda'nın kardeşi Bünyamin'i orada bırakmak istemesi ve kardeşlerini babalarına haber vermek üzere göndermesi.
- 71a. Kesit (1200-1211): Kardeşlerin olan biteni Yakub'a anlatması. 71b. Kesit (1212-1218): Azrail'in Yusuf hakkında Yakub'a bilgi vermesi.
72. Kesit (1219-1236): Yakub'un Yusuf'a duyduğu özlemi dile getirmesi ve çocuklarına hayıflanması.
73. Kesit (1237-1258): Yakub'un Yusuf'a Bünyamin'i salması hususunda mektup göndermesi.
74. Kesit (1259-1263): Kardeşlerin mektubu Yusuf'a götürmesi.
75. Kesit (1264-1310): Yusuf'un kardeşlerinin yalanını ortaya çıkarıp onları idama mahkûm etmesi.
76. Kesit (1311-1323): Yusuf'un kardeşlerini bağışlaması.
- 77a. Kesit (1324-1328): Yusuf'un gömleğini kardeşleri ile babasına göndermek istemesi. 77b. Kesit (1329-1334): Yusuf'un niçin gömleğini gönderdiğinin izahı. 77c. Kesit (1335-1347): Yusuf ile Yakub'un ayrı düşmesinin sebebinin açıklanması.
78. Kesit (1348-1377): Gömleği Yakub'a götüren Beşir'in yolda annesi ile tesadüf etmesi.
79. Kesit (1378-1387): Beşir ve annesinin Yakub'a gömlek ve mektubu vermesi.
80. Kesit (1388-1393): Mektubun içinde yazanlar.
81. Kesit (1394-1402): Kardeşlerin Yakub'dan af dilemesi ve Yakub'un onları bağışlaması.
82. Kesit (1403-1404): Cebrail'in Yakub'a Tanrı'nın buyruğunu iletmesi.
- 83a. Kesit (1405-1415): Yakub ve Yusuf'un kavuşması ve Yusuf'un tüm Mısır halkını azat etmesi. 83b. Kesit (1416-1425): Kıyamet gününde Tanrı'nın bütün kullarını bağışlaması ve azat etmesi.
84. Kesit (1426-1432): Zeliha ile Yakub'un tanışması.
85. Kesit (1433-1445): Zeliha'nın Yakub'u yeni yaptırdığı evde ağırlaması.
86. Kesit (1446-1448): Cebrail'in Yakub'u uyarması.

87. Kesit (1449-1469): Yakub'un memleketi Kenan'a dönmesi ve orada can vermesi.
88. Kesit (1470-1497): Yusuf'un peygamber olması ve Müslümanlara yeni bir şehir yaptırması.
89. Kesit (1498-1504): Zeliha ve Yusuf'un o şehirde can vermesi.
90. Kesit (1505-1512): Mısır'da kuraklık olması sebebiyle Yusuf'un tabutunun su ortasına konması.
91. Kesit (1513-1523): Musa peygamberin Yusuf'un kabrini babası Yakub'un yanına götürmesi.
92. Kesit (1524-1529): Dua

Yukarıda verilen kesitler ile Propp'un (2018, s.28-64) 'Kişilerin İşlevleri' başlığı altında sıraladığı anlatı kahramanlarıyla ilgili verilen sıralama yakından ilişkilidir. Bu çalışmada mesnevi 92 kesit halinde verilmiştir. Propp'ta bu sayı 31 olsa da niteliksel benzerlik dikkati çekmiştir. Kesitler kurallı cümleler haline getirilip yan yana getirildiğinde mesnevinin kısa bir özetinin oluştuğu görülecektir. Çalışmanın temelini oluşturan kesitlere ayırma, çözümlenmenin diğer aşamalarında da kolaylık sağlamaktadır.

2. Yusuf u Zeliha'da sorunlar ve çözümleri

Yusuf u Zeliha'da anlatının şekillenmesinde rol oynayan, bir bütünün yapı taşları sayılabilecek olan sorunlar ve çözümleri önemli işlevlere sahiptir. Tüm anlatılarda olduğu gibi burada da sorunlar, anlatıyı çözüme ulaştırmaya yönlendirerek anlatıyı şekillendirmektedir. Yusuf'un kardeşleri tarafından ihanete uğramasıyla başlayan sorunlar ilerleyen kesitlerde yavaş yavaş çözüme kavuşurken bir yandan da başka sorunlar ortaya çıkar. Yakub'un oğlu Yusuf'a kavuşmayı beklemesi anlatının en büyük sorunlarından biri olarak değerlendirilebilir. Anlatının başından sonuna kadar ara ara dile getirilen bu sorunun çözüme ne şekilde kavuşacağı anlatıya karşı merakı canlı tutar. 83. kesitte bu sorun çözüme ulaşır ve ardından anlatı nihayete erer. Aşağıda anlatının akışında rol oynayan sorunlar ve çözümleri dile getirildikleri kesitlerle birlikte sıralanmıştır:

1. Sorun: Yusuf'un rüyasını babası Yakup'a anlatması ve Yakup'un rüyayı yorumlaması üzerine kardeşlerin kıskanıp onu öldürmek istemesi (5. Kesit). Büyük kardeş Yehuda'nın Yusuf'u öldürmekten vazgeçip onu kuyuya atarak ondan kurtulması ile bu sorun çözülmüştür (8. Kesit).
2. Sorun: Kardeşleri tarafından Yusuf'un kuyuya atılması (9. Kesit). Hoca'nın bir rüya görerek Yusuf'un bulunduğu kuyuya gelmesi ve onu oradan kurtarmasıyla sorun çözülmüştür (14. Kesit).
3. Sorun: Kardeşlerin kuyunun başına geri gelerek Yusuf'u satmak istemesi (14. Kesit). Bu sorun, aynı kesit içerisinde on dokuz yarmak pula Hoca'nın Yusuf'u satın almasıyla çözülür.
4. Sorun: Hoca'nın Yusuf'u satın aldıktan sonra kaçmasın diye bağlaması (15. Kesit). Habeşli zenci bir köle ile Yusuf'un arasında yaşananlardan sonra Hoca'nın Yusuf hakkındaki düşüncelerinin değişmesi ve bağlarını çözmesi bu sorunu çözüme ulaştırır (16. Kesit).
5. Sorun: Zeliha'nın Düşünde gördüğü kişiye -Yusuf'a- âşık olarak ona kavuşmak istemesi (24. Kesit). Zeliha'nın Yusuf'un pazarda satıldığını görmesi üzerine Kutayfer'den onu satın almasını ister ve Yusuf Hoca'dan satın alınır. Böylelikle Zeliha'nın Yusuf'a kavuşması için bir engeli kalmaz (29. Kesit).

6. Sorun: Kutayfer'in Yusuf'u satın aldıktan sonra hazinesi boşaldığı için pişman olması (31. Kesit). Aynı kesit içerisinde bu sorun çözüme kavuşur. Çünkü Yusuf kendini hakir görmüş ve Tanrı onu mükâfatlandırarak hazineyi baştan başa doldurmuştur.

7. Sorun: Zeliha'nın Yusuf'a karşılıksız olarak âşık olması (24. Kesit). Bu aşkı 36. kesitte dile getiren Zeliha, Yusuf ile halvete girer. Tanrı'nın Yusuf'u affetmesi üzerine Yusuf da Zeliha'ya âşık olur bu sorun çözüme kavuşur.

8. Sorun: Zeliha'nın Yusuf'a iftira atarak onu Kutayfer'e şikâyet etmesi (37. Kesit). Aynı kesit içerisinde beşikteki küçük çocuğun Yusuf'un duasıyla dile gelmesi neticesinde Yusuf'un iftiradan aklanmasıyla sorun çözümlenir.

9. Sorun: Yusuf'un Zeliha'nın isteklerini yerine getirmemesi üzerine Zeliha'nın Melik Reyyan'a giderek Yusuf'u zindana attırması (40. Kesit). Melik Reyyan'ın düşünüyü Yusuf'un yorumlaması üzerine Yusuf'un azat edilmesiyle sorun çözülür. (45a. Kesit).

10. Sorun: Zeliha'nın yoksullaşarak bir pula muhtaç olması ve Yusuf'a olan aşkının giderek çoğalması (49. Kesit). Cebrail'in gökten inerek Yusuf'a Zeliha'yı yar olarak alması gerektiğini söylemesi üzerine Zeliha birden gençleşir ve güzelleşir. Ardından Yusuf ile Zeliha'nın nikahı kıylır ve muradına erer (51. Kesit).

11. Sorun: Yakub'un aklıktan bunalarak çocuklarını buğday almak için Mısır'a göndermesi (55. Kesit). Bu sorun, Mısır sultanı Yusuf'un onlara bolca buğday vererek onları ülkelerine göndermeleriyle son bulur (58. Kesit).

12. Sorun: Yusuf'un en küçük kardeşi Bünyamin'in Yusuf'u düşünüp gırtlığından bir yudum ekmek geçmemesi, ağlayıp dövünmesi (66. Kesit). Yusuf'un oğlu Mişelüm aracılığıyla kendini Bünyamin'e tanıtmayı ve iki kardeşin kavuşmasıyla sorun çözüme kavuşur (68. Kesit).

13. Sorun: Bünyamin'in yükünde ölçeğin bulunması ve Yusuf'un Bünyamin'i şehirde tutması (69a. Kesit). Yusuf'un her şeyi kardeşlerine açıklamasıyla Bünyamin'in aslında tutsak olmadığı ortaya çıkar (75. Kesit).

14. Sorun: Yakub'un oğluna kavuşma arzusunun bir türlü bitmemesi (77. Kesit). Yusuf ile Yakub'un nihayet kavuşmasıyla mesnevinin en büyük sorunlarından biri çözüme ulaşır (83. Kesit). Bu sorun mesnevde ara ara dile getirilmiştir.

3. Yusuf u Zeliha'da mekân

Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nde olayların çoğu Kenan ve Mısır ülkelerinde geçer. Yusuf Kenan'da doğar. Kardeşlerinin ona hazırladığı hain plan gerçekleşene kadar da ailesiyle Kenan ülkesinde yaşar. Yusuf'un Kenan ülkesinden ayrılışı 7. kesitte anlatılır. 9. kesitte kardeşlerin Yusuf'u kuyuya salmasıyla Yusuf'un kuyu macerası başlar ve Hoca'nın 14. kesitte onu kurtarmasıyla son bulur. Hoca ile Yusuf 15. kesitte yola koyulurlar ve yolculukları Beynan, Benlus, Kudüs ve Aris illerine uğradıktan sonra 21. kesitte Mısır'da son bulur. Mesnevinin büyük bir bölümü Mısır'da geçer. 88. kesitte Yusuf, Harmen adında bir şehir inşa ettirir ve oraya taşınırlar.

Yusuf u Zeliha Mesnevisi'ni mekânlar bağlamında; Yusuf'un doğduğu Kenan ülkesi, Kenan'dan Mısır'a giderken uğradığı yerler ve hüküm sürdüğü Mısır olarak üç genel başlık altında inceleyebiliriz. Mesnevîde geçen mekân isimlerinin gerçek hayatta da var olan Arap ülkeleri olduğu dikkati çeker.

4. Yusuf u Zeliha'da zaman

Metinde anlatılan hikâyenin ne zaman yaşandığına dair kesin bilgiye ulaşılamamaktadır. Fakat anlatı Hz. Yusuf'u anlattığı için Yusuf'un hemen hemen hangi yıllarda yaşadığı dinî ve tarihî metinlerden anlaşılabilir. Kitab-ı Mukaddes araştırıcıları Hz. Yusuf'un, M.Ö. 1695-1585 yılları arasında yaşadığı görüşündedirler. Hz. Yusuf'un doğum yeri olan Filistin, dönemin iki büyük medeniyeti olan Mısır ve Mezopotamya'nın arasında yer almaktadır. Stratejik olarak bölge, ticaret yolu üzerinde yer almasından dolayı önemli bir konumdaydı. Anlatıda da Hz. Yusuf 'un kuyuya atıldıktan sonra Medyen'li bir kervan tarafından Mısır'a götürülmesi o tarihlerde Filistin/Kenan topraklarının ticari yol güzergâhı üzerinde olduğunun bir göstergesi olabilir (Türkdoğan, 2011).

Yusuf u Zeliha Mesnevisi'ni dört zaman dilimi altında değerlendirebiliriz:

Birinci zaman dilimi: Bu zaman dilimi Yusuf'un doğumu ile başlar. Yusuf'un Kenan ülkesinde ailesiyle birlikte yaşarken kardeşlerinin onun rüya tabirini duyup kıskanması ve onun hakkında hain planı tasarımlarıyla sürer. Planlarını uygulamak için Yakub'dan izni alan kardeşlerin Yusuf'u kuyuya atmalarıyla bu zaman dilimi sona erer. Yusuf sadece bu zaman diliminde Kenan ülkesinde yaşar. Bundan sonraki hayatı yolda ve Mısır'da geçecektir. Bu zaman diliminin yaklaşık on yıllık bir süreyi kapsadığı ve 9. Kesitte sona erdiği görülmektedir.

İkinci zaman dilimi: Bu zaman dilimi Yusuf'un kuyuda geçirdiği zaman dilimini kapsar. Yusuf kuyuda bir nevi tutsaklık yaşar ve Cebraîl'in ona padişahlık müjdesi sonucu Hoca'nın gelip onu kuyudan çıkarmasıyla o tutsaklık sona erer. Yusuf'un 9. kesitte başlayan ve 14. kesitin başında son bulan kuyu macerası aşağıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere elli yıl sürmüştür:

ķullarına buyurur ķamu ķuruñ
düşümün ta'birini isteñ bulun

ķamusı ķurdı isteyü vardı yöre
hoca dañı çevrenür ķuyu yöre

yuķarudan ün geldi şabr eylegil
elli yıldan şoñra gelgil istegil (180, 181 ve 182. beyitler)

Beyitlerden Yusuf'un elli yıl kuyuda kaldığı, Hoca'nın elli yıl sonra kuyunun başına tekrar gelmesi gerektiği söylendiğinde anlaşılmaktadır. Fakat Yusuf kuyudan çıktığında hala 10-12 yaşlarında bir çocuktur. Bu nedenle kuyuda geçen zamanı tam anlamıyla tespit etmek güçtür.

Üçüncü zaman dilimi: Yusuf'un kuyudan çıkarılıp Mısır'a sultan oluşundan babası Yakub ile tekrar kavuşmasına kadar geçen zaman dilimidir. Bu zaman diliminde Yusuf'un zindana atılışı, çıktıktan sonra Mısır'a sultan oluşu, Zeliha'yla evlenmesi, Zeliha'dan on dört çocuk sahibi oluşu, kardeşleriyle Mısır'da yaşadıkları gibi pek çok olay anlatılmaktadır. Beyit sayısı olarak bakıldığında en hacimli olanıdır. 14. kesitten 83. kesite kadar sürer. Bu zaman dilimi Yusuf'un gençliğinden hemen hemen yaşlılığına kadar

geçen zamanı kapsadığını söyleyebiliriz. Bu zaman diliminin bazıları için yetmiş yıl sürdüğü bazıları içinse kırk yıl sürdüğü aşağıdaki beyitlerde ifade edilmiştir:

ayrılalı yetmiş yıl olmuş-ıdı
yetmiş yıldan sonra bulmuş-ıdı

bir niçeler eydür kırk yıl geçdi arada
gelmiş bulmuş yūsufi ya'kūb dede (1414 ve 1415. beyit)

Dördüncü zaman dilimi: Yusuf'un babası Yakub ile kavuşmalarından ölümlerine kadar geçen zamanı kapsayan dilimdir. Yusuf ile Yakub'un Mısır'da beraberce tam kırk yıl yaşadığı yine bir beyitte açıkça beyan edilmiştir:

mışırda тұrur ya'kūb kırk yıl tamam
cebrā'il gmkden iner kıtur selam (1446. beyit)

Yusuf babasının yokluğuna dayanamayıp bir Müslüman olarak ölmeyi diliyordu. Bunun üzerine Yusuf'a Cebrail tarafından altmış ayının kaldığı müjdelendi:

rabdan selam getürdi eydür aña
dağı altmış ay kalup durur saña (1474. beyit)

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere bu zaman dilimi toplamda kırk beş yıl sürmüştür. 83. kesitten mesnevinin sonuna kadar olan bölümdür.

5. Yusuf u Zeliha'da eylem alanları

Propp (2018, s.80) masalları biçim bilimsel olarak incelerken kişileri, yerine getirdikleri işlevleri göz önünde bulundurarak inceler. Çok saydaki işlevin belli bir mantık dahilinde bazı alanlara göre kümelendiğini, bu alanların ise işlevleri yerine getiren kişilere uygun düşen eylem alanları olduğunu dile getirir. Propp'a göre saldırganın eylem alanı kötülük, çatışma ve kahramana karşı sürdürülen diğer kavga biçimlerini; bağışçının eylem alanı büyüdü nesnenin aktarılmasının hazırlanması ve kahramana verilmesini; yardımcıının eylem alanı kahramanın uzamda yer değiştirmesi, izlenme sırasında yardımcı, kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesini; kahramanın eylem alanı arayış içinde gidişi, bağışçının isteklerine tepkiyi, evlenmeyi; aranan objenin eylem alanı gerçek kahramanın tanınmasını, evlenmeyi, düzmece kahramanın ortaya çıkarılmasını; düzmece kahramanın eylem alanı arayış amacıyla gidişi, bağışçıya karşı gösterilen olumsuz tepkiyi; gönderenin eylem alanı ise kahramanın gönderilmesi işlevini kapsar. Ele alınan mesnevi bu başlıklar şu şekilde çözümlenmiştir:

Saldırganın eylem alanı: Mesnevide kötü karakter olarak dikkati çeken kişiler Yusuf'un kardeşleridir. Kardeşler Yusuf'un rüyasında gördüklerinin gerçek olmasından korkup onu öldürmek istemiştir. Daha sonra öldürmekten vazgeçip onu bir kuyuya mahkûm etmişlerdir. Bununla da yetinmeyip onu bir hocaya on dokuz yarmak pula satmışlardır.

Bağışçının eylem alanı: Mesnevide bağışçı olarak nitelendirilebilecek karakter yoktur.

Yardımcının eylem alanı: Yusuf her dara düşüşünde Cebrail inerek ona Allah'tan selam getirir ve gönlünü ferahlatır. Cebrail ayrıca Yusuf'a gelecekte haber vererek gönlünü ferah tutmasına yardımcı olur.

Kahramanın eylem alanı: Mesnevinin başkahramanı Yusuf'tur. Küçük yaşta babasından ayrı düşen, kardeşleri tarafından kuyuya atılan, Zeliha'nın iftirasına uğrayan, zindana atılan, en nihayetinde Mısır'a sultan olan Yusuf, mesnevinin sonunda babasına kavuşur. Güzelliğın ve affediciliğın timsali olarak akıllarda kalır.

Aranılan objenin eylem alanı: Mesnevide aranan obje her kahraman için farklı farklı değerlendirilebilir. Yakub için oğlu Yusuf, Yusuf için Yakub, Zeliha için Yusuf, Beşir'in annesi için Beşir ve Beşir için annesidir. Mesnevinin sonunda hepsi sevdiğine kavuşmuştur.

Düzmece kahramanın eylem alanı: Mesnevide olayın içinde tam manasıyla varlığını sürdüren bir düzmece kahraman yoktur. Yalnız 52. kesitte bahsedilen Tanrı'nın Zeliha'yı Kutayfer'den korumak için yarattığı peri kızı düzmece karakter sayılabilir. Bu karakter sayesinde Zeliha Yusuf için saklanmıştır.

Gönderenin eylem alanı: Yusuf'u kıskanıp babasından ayırmak isteyen kardeşler onun hakkında plan yaparak olaylar silsilesini başlatırlar. Bu durumda gönderenin eylem alanını oluşturan kişiler Yusuf'un kardeşleridir.

6. Yusuf u Zeliha'da aranan objeler

Yusuf u Zeliha mesnevisinde aranan objeler hem kişilere göre hem de zamana göre farklılık göstermektedir. Yakub için aranan obje Yusuf'un kayboluşundan itibaren Yusuf'tur. Neredeyse mesnevinin başından sonuna kadar Yusuf için göz yaş dökmiş, ona kavuşmanın hayali ile yaşamıştır. Mesnevinin sonlarına yaklaştıkça oğlu Yusuf'a kavuşan Yakub artık memleketi Kenan ilini arzulamakta orada ölmek istemektedir.

Yusuf için aranan obje önceleri sadece babası iken sonraları Zeliha'ya âşık olmasıyla ikiye çıkmaktadır. Zeliha'nın karşılıksız aşkı 36. kesitte karşılık bulmakta ve Yusuf'un da Zeliha'ya gönüllü kaymaktadır. Böylelikle Yusuf'un önceleri sadece babasına duyduğu o kavuşma isteğini sonrasında Zeliha için de duyduğu görülmektedir.

Zeliha için aranan obje Yusuf'tur. Rüyasında gördüğü anda ona âşık olan Zeliha ona kavuşmak için elinden geleni yapmaktadır. Yeri gelir onu kocasına satın aldırır, yeri gelir Yusuf onun dediklerini yapmadığı için iftira atar. Pek çok olumsuz durum yaşanmasına rağmen 52. kesitte kavuşmalarıyla Zeliha muradına erer.

7. Yusuf u Zeliha'da şahıslar

Anlatılarda olaylar anlatının kişileri aracılığıyla gerçekleşir. Bu kişilerin bazıları olaya doğrudan etki ederken bazıları dolaylı olarak dâhil olur. Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nde adı anılan şahıslar, olay akışı içinde doğrudan bir işlevi olan ve olmayan olarak iki grupta incelenmiştir:

Doğrudan işlevi olan: Yusuf, Yakub, Yehuda, Zeliha, diğer kardeşler, Bünyamin, Mişelüm, Dünya Hatun, Allah, Cebrail, Hz. Muhammed, Hoca, Mamil, Beşir, Beşir'in annesi, Kutayfer, Mısır meliki, kırk günlük bebek, Zeliha'yı ayıplayan kadınlar, kurt, deve, Arap, Şemdin, Mamil, Kasan, İshak, Hud, Zabil.

Dolaylı işlevi olan: Zindandaki mahkûmlar, Kan, Kurt, Yusuf, cariyeler, Habeşli zenci, balık, kafil, saki, sofracıbaşı, kuşlar, saki.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmanın sonucunda Yusuf u Zeliha Mesnevisi'nin biçim bilimsel yöntemle çözüme elverişli olduğu görülmüştür. Günümüz hikâye ve roman türünün eski edebiyattaki karşılığı olan mesnevi nazım biçimi, beyitlerin kendi aralarında kafiyelenişi ve aruzun görece kolay kalıplarıyla yazılıyor olması sebebiyle uzun anlatıların dile getirilmesine uygundur. Bu özelliğiyle mesnevi, ilk örnekleri Propp tarafından masallar üzerinde denenen biçim bilimsel yöntemin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Anlatının ayrıntılı ele alınışı, mekanların tasviri, şahısların tanıtılması gibi hususiyetler açısından mesneviye bakıldığında biçim bilimsel çözümlenmeye uygun olduğu dikkati çekmiştir.

Bu çalışmada denemesi yapılan biçim bilimsel yöntemin daha da geliştirilerek özellikle orta öğretim seviyesi edebiyat derslerinde, öğrencilere eski edebiyat metinlerini daha anlaşılır kılmak ve sevdirmek için kullanılabileceği düşünülmektedir. Böyle düşünülmesinin sebebi, söz konusu metinlerin hem genellikle uzun metinler olması hem de dil hususiyetleri bakımından orta öğretim seviyesi öğrencileri tarafından tam anlamıyla anlaşılamiyor olmasıdır. Yapılan bu çözümlenmeyle 1529 beyitten oluşan bir mesnevi ayrıntılı olarak ele alınmış ve tanıtılmıştır. Yerleştirme sınavları kaygısıyla sürekli zamanla yarışan öğrencilere hacimli eserlerin bu gibi yöntemlerle çözümlenerek sunulması daha yararlı olacaktır. Eski edebiyat metinleri üzerinde biçim bilimsel ya da benzeri metin çözümleme yöntemleri kullanılarak yapılacak diğer çözümlenmelerin bahsi geçen nedenlerden dolayı faydalı olacağı düşünülmektedir. Ancak burada dikkat edilecek husus eski edebiyat metinlerinin kendine has kurallarının öğrencilere sezdirilmesi gerektiğidir.

Eski edebiyatın özellikle anlatı amacıyla kullanılan türlerinde çağdaş çözümleme yöntemleri kullanılarak yapılan incelemelerin artması Türk anlatı geleneğinin daha çok tanınmasını ve sevilmesini sağlayabilir. Ayrıca çağdaş yöntemlerin geleneksel metinlere uygunluğunu iddia edebilmek için de bu alanda daha fazla inceleme yapılmasına ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Akerson, F. E. (2015). Edebiyat ve kuramlar. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Alibekiroğlu, S., & Çelik, S. (2018). Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelhâ'sındaki söz varlığına dair bir inceleme. *Asia Minor Studies International Journal of Sciences*, 6(12), 201-220.
- Barthes, R. (2016). Göstergibilimsel serüven. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bayram, Y. (2009). Tahkiye esashı metinlerin çözümünde biçimbilimsel yöntem ve Hüsn ü Aşk örneği. *Journal of Turkish Studies*, 4(Türklük Bilgisi Araştırmaları Cem Dilçin Özel Sayısı), 87-105.
- Demirci, Ü. Ö. (2011). Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sındaki bazı ibareler üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(45), 1-8.
- Demirci, Ü. Ö., & Korkmaz, Ş. (2008). Yûsuf u Zelihâ. İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Dilçin, D. (1946). Şeyyad Hamza Yusuf u Zeliha. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Moran, B. (1994). Edebiyat kuramları ve eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkan, İ. E. (2019). Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sındaki bazı sözcüklerle ilgili okuma ve anlamlandırma önerileri. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 121(238), 231-236.
- Propp, V. (2018). Masalın biçimbilimi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Sandalyeci, S. (2016). Bir Eski Anadolu Türkçesi metni olan Şeyyat Hamza'nın Yûsuf u Zeliha mesnevisinde mental fiiller. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 6(12), 157-171.
- Tökel, D. A. (2007). Divan Şiiri'ne modern metin çözümleme yöntemlerinden bakmak. Turkish Studies, 2(3), 535-555.
- Türkdoğan, M. G. (2011). Klasik türk edebiyatında Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerine mukayeseli bir çalışma. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.